

Р.В. Устенко ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ В УКРАИНЕ

Дан анализ национальной инновационной системы Украины. Рассмотрены отрасли промышленности Украины по признакам инновационной активности и исследованы темпы роста показателей, учитывая индекс инфляции. Установлено, что спад темпов роста динамики реализованной продукции приводит к уменьшению затрат на инновационную деятельность.

УДК 378 (447):33

ІНВЕСТИЦІЙНЕ ТА ІННОВАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СФЕРИ ВИЩОЇ ОСВІТИ

С.Г. Натрошвілі, канд. екон. наук,
Київський національний університет технологій та дизайну

Постановка проблеми. Починаючи з останньої чверті ХХ ст. переважна більшість розвинених країн перейшли на рейки так званої інноваційної моделі розвитку, рухаючись до постіндустріальної економіки. За таких умов основним джерелом вартості стає раціональне використання інтелектуального ресурсу (або інтелектуального капіталу), який значною мірою формується завдяки якійсній роботі сфери професійної (перш за все вищої) освіти.

Таким чином, набувають особливої значущості проблема забезпечення стійкого розвитку сфери вищої освіти відповідно до світових стандартів та надзвичайна актуальність досліджень ресурсного (зокрема, інвестиційного та інноваційного) забезпечення розвитку сфери вищої освіти. Динаміка і структура інвестицій, укладених у розвиток вищих навчальних закладів, визначатимуть майбутні параметри самої вищої освіти та її спроможність вирішувати окреслені вище завдання.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. У наукових працях обґрунтована виняткова значущість вищої освіти у забезпеченні стійкого соціально-економічного розвитку сучасної держави, підтримці високої духовності суспільства, поширенні культури [1]. Система вищої освіти, на противагу іншим освітянським сферам, покликана навчити працівника мислити і діяти творчо в умовах реальних викликів та ризиків, вміти застосовувати здобуті знання і навички до нестандартних ситуацій, володіти сучасними (у тому числі інформаційно-комунікаційними) технологіями, адже гармонійний розвиток перспективних складових забезпечуватиметься в межах концепції розвитку так званої креативної економіки, яка характеризується панівним положенням людської творчості (креативу) над іншими видами діяльності в процесі виробництва суспільних благ [2]. У креативній економіці основою динаміки господарювання стає активне використання творчих здібностей людини і колективів людей, серед яких ключову роль займають знання, здібності, ініціатива, нестандартне мислення, спроможність продукувати адаптовані до умов дійсності ідеї і новації.

Проаналізовано стан і умови інвестиційного забезпечення вищих навчальних закладів. Визначено основні тенденції формування інвестиційного процесу у сфері вищої освіти. Показано роль інвестицій у підвищенні якості освітніх послуг у системі вищої освіти.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційне забезпечення, розвиток сфери вищої освіти, інвестування освітніх технологій.

Резерви економічного зростання менеджери провідних корпорацій світу вбачають перш за все у масовому новаторстві у всіх сферах розумової діяльності, провідні завдання якого – це інноваційна насиченість змісту праці, стимулювання прояву творчості [3]. За оцінками експертів, у США більше половини «білих комірців» орієнтовані саме на креативну працю, яка передбачає не лише формулювання ідей та їхню перспективну оцінку, але й впровадження цих ідей з наступною комерціалізацією. За словами відомого на Заході фахівця з питань управління персоналом Р. Інглехарта, головною стає не фізична сила, а здатність до інновацій [4].

Проте нині бракує комплексних наукових праць з питань підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності вищих навчальних закладів, у тому числі на основі використання сучасних управлінських технологій.

Мета статті – виклад результатів досліджень з питань підтримки інвестиційної та інноваційної діяльності у сфері вищої освіти.

Інвестиційно-інноваційний процес у сфері вищої освіти регулюється законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами, у тому числі Законами України «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про освіту», «Про режим іноземного інвестування», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки в Україні» та ін.

Основними джерелами інвестиційного забезпечення вищої освіти є:

- кошти державного та місцевих бюджетів;
- кошти юридичних і фізичних осіб, громадських організацій та фондів, у тому числі благодійні внески і пожертвування;
- кошти від надання вищими навчальними закладами додаткових освітніх та інших послуг;
- гранти;
- кредити на розвиток навчальних закладів усіх рівнів та здобуття освіти;
- кошти від здійснення навчальними закладами економічної діяльності, регламентованої державою.

Інвестиційно-інноваційний процес у сфері вищої освіти має кілька особливостей, пов'язаних зі специфікою освітньої діяльності та функціонування вищих навчальних закладів.

По-перше, інвестування у цій сфері має забезпечити не лише нарощування фізичного капіталу з метою досягнення позитивних результатів господарювання в майбутньому, а й зростання інших складових капіталу (людського, інтелектуального), що викликає необхідність застосування різних технологій аналізу та передбачення.

По-друге, значна кількість інвестиційних та інноваційних проектів у сфері вищої освіти переслідує некомерційну мету. Освіта – основа розвитку особистості, нації та держави, вона виступає визначальним чинником політичної, соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Освіта відтворює і нарощує інтелектуальний, духовний та економічний потенціал суспільства.

По-третє, інвестування у сфері вищої освіти має враховувати глобальні тенденції. Освіта є стратегічним ресурсом поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені. З урахуванням цього має формуватися і політика інвестиційного забезпечення розвитку вищої освіти.

По-четверте, інвестиційні процеси у сфері вищої освіти впливають і на інші сфери освіти (перш за все шкільну і професійну) та суміжних сфер життєдіяльності суспільства.

По-п'яте, у структурі джерел інвестицій, освоєних у сфері вищої освіти, традиційно значною є частка державного бюджету (в основному у державних вищих навчальних закладах системи МОНМС України), а також різноманітних відомчих програм (в основному у державних вищих навчальних закладах, що входять у систему управління інших відомств).

В останні роки в системі інвестування розвитку української вищої освіти намітилися певні негативні тенденції, що викликані проблемами фінансового та інтелектуального забезпечення освітянських установ (табл. 1).

Таблиця 1. Стан інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти, за роками

Показник	2006	2007	2008	2009
Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал, млн. грн.	400,9	479,9	711,1	563,4
Індекс інвестицій, у % до попереднього року	90,0	103,9	117,2	57,0
Частка у загальному обсязі інвестицій, %	0,3	0,3	0,3	0,3

З наведених у таблиці даних вбачається, що інвестиційна активність у сфері вищої освіти є нестабільною. Стрімке зниження обсягу освоєних інвестицій у 2009 р. викликано, перш за все, загальною інвестиційною кризою (у 2009 р. у всіх видах економічної діяльності відбулося зниження інвестиційної активності). Частка освоєних у сфері вищої освіти інвестицій в основний капітал у загальному обсязі інвестицій є стабільною (0,3%).

Особливістю організації інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти є порівняно

вища, ніж у інших видах економічної діяльності, частка освоєних державних інвестицій. За висновком члена-кореспондента НАПН України М.Ф. Степка, незадовільне державне фінансування діяльності вищих навчальних закладів є одним із основних чинників, що гальмує ефективну трансформацію національної сфери вищої освіти на інноваційну модель розвитку [1].

Дані про інвестиційне забезпечення розвитку сфери вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Стан інвестиційного забезпечення розвитку сфери вищої освіти за рахунок коштів державного бюджету, за роками

Показник	2006	2007	2008	2009
Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал, млн. грн.	400,9	479,9	711,1	563,4
Освоєно інвестицій у основний капітал за рахунок коштів державного бюджету, млн.грн.	95,0	133,0	222,4	108,5
У % до загального обсягу інвестиції за видом економічної діяльності	23,7	27,7	31,3	19,3

Складено за даними [5, 6, 7, 8].

Проаналізовані статистичні дані дають змогу зробити висновок про відсутність системності у проведенні державної інвестиційної політики у сфері вищої освіти, залежності цієї політики від стрімких змін макроекономічної ситуації та стану бюджетних доходів.

За таких умов потрібна оптимізація державної інвестиційної політики у сфері вищої освіти на основі вироблення єдиних концептуальних підходів до формування відповідних пріоритетів і проектів, запровадження нових механізмів державно-приватного партнерства, залучення нетрадиційних (нових) джерел фінансування інвестицій.

Натомість, реалістично оцінюючи поточну ситуацію, слід визнати, що вироблення єдиної інвестиційної політики для системи вищої освіти майже неможливе, оскільки вищі навчальні заклади, як ключовий елемент цієї системи, є принципово різними структурами за критеріями форми власності та організаційно-правової форми управління.

Державні вищі навчальні заклади, як установи з державною формою власності, змушені формувати та реалізовувати власну інвес-

тиційну політику з огляду на приписи органів державного управління в контексті реалізації загальної інвестиційної моделі держави. Як відомо, нині державні інвестиційні ресурси вкрай обмежені (за деякими оцінками, до 95% видатків бюджету у 2009–2011 рр. спрямовувалися на фінансування захищених статей витрат, в першу чергу це фінансування заробітної плати працівникам бюджетних установ, соціальні виплати та закупівля енергоносіїв), через що реалізація потужних державних інвестиційних проектів була фактично унеможливлена.

Як зазначає академік НАПНУ В.П. Андрущенко, з метою акумуляції необхідних інвестиційних ресурсів для забезпечення розвитку вищого навчального закладу досвідчений ректор створює п'ять–десять додаткових джерел [9], тобто адміністрації закладів при формуванні інвестиційних планів не покладаються на державну підтримку. А відтак, інвестування розвитку державних вищих навчальних закладів не відповідає принципам комплексного підходу, має несистемний характер.

За таких умов державні вищі навчальні заклади змушені повністю переорієнтуватися на підтримку поточної спроможності реалізувати навчальний процес та здійснювати традиційні заходи навчально-виховного змісту.

Особливе питання – інвестування проєктів, спрямованих на забезпечення рівного доступу громадян до якісної вищої освіти. Серед таких проєктів можна визначити:

- запровадження ефективної системи інформування громадськості про можливості здобуття вищої освіти;

- створення умов для здобуття безоплатної вищої освіти на конкурсних засадах у державних і комунальних навчальних закладах;

- удосконалення правових засад здобуття освіти за рахунок бюджетів усіх рівнів та коштів юридичних і фізичних осіб;

- розширення можливостей здобуття вищої освіти шляхом індивідуального кредитування;

- створення умов для здобуття вищої освіти дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування, та дітьми-інвалідами;

- забезпечення високої якості вищої освіти та професійної мобільності випускників вищих навчальних закладів на ринку праці шляхом інтеграції вищих навчальних закладів різних рівнів акредитації, наукових установ та підприємств, запровадження гнучких освітніх програм та інформаційних технологій навчання;

- дотримання засад демократичності, прозорості та гласності у формуванні контингенту студентів, у тому числі шляхом об'єктивного тестування; створення умов для забезпечення навчання відповідно до потреб особистості та ринку праці.

Ефективність освоєння інвестиційних ресурсів, спрямованих у розвиток сфери вищої освіти, забезпечуватиметься на основі встановлення та неухильного дотримання таких базових принципів її фінансування [10, 11]:

- поступовий перехід до формування видатків державного та місцевих бюджетів на вищу освіту на основі встановлених нормативів;

- чітке розмежування бюджетного та позабюджетного фінансування діяльності навчальних закладів;

- забезпечення підзвітності та прозорості використання коштів;

- забезпечення формування державного замовлення на підготовку фахівців у вищих

навчальних закладах різних форм власності на конкурсній основі з урахуванням якості освітніх послуг;

- здійснення економічної діяльності навчальними закладами на засадах неприбутковості.

Основними заходами, спрямованими на удосконалення моделі інвестування вищої освіти, мають стати:

- поліпшення технології формування видатків бюджетів різного рівня на вищу освіту, удосконалення системи кількісних та якісних показників для нормування зазначених видатків;

- розроблення диференційованих стандартів інфраструктурного забезпечення навчальних закладів різних типів;

- розроблення та запровадження диференційованих нормативів витрат на здійснення діяльності навчальними закладами;

- запровадження змішаного фінансування інноваційних проєктів у галузі освіти, зокрема розроблення та запровадження механізму пільгового оподаткування доходів фізичних осіб, які спрямовують власні кошти на оплату навчання;

- удосконалення правового підґрунтя для приватного фінансування діяльності навчальних закладів;

- проведення органами управління освіти (державними та місцевими) регулярного моніторингу інвестування навчальних закладів з подальшим коригуванням відповідних дій;

- запровадження спільного державного та громадського контролю за формуванням і виконанням бюджетів навчальних закладів;

- застосування енерго- і теплозберігаючих технологій, ощадливе використання та розподіл ресурсів, що спрямовуються на освіту;

- модернізація мережі навчальних закладів.

При формуванні параметрів запропонованої стратегії слід мати на увазі, що на нинішньому етапі соціально-економічного розвитку держави, навіть з огляду на значне зниження бюджетних доходів, необхідне системне нарощування обсягів інвестиційних та інноваційних ресурсів задля реалізації перспективних проєктів у сфері вищої освіти, а також підвищення якості освітніх послуг.

Активізація інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти можлива внаслідок розширення інтеграційних процесів, тобто налагодження взаємовигідних економічних відносин між суб'єктами вищої освіти та іншими

суб'єктами національної економічної системи. Найперспективніший шлях – активізація інтеграції вищої освіти і бізнесу. Нові економічні умови потребують, аби освітні заклади (освіта) та провідні компанії (бізнес) знаходили якомога більше можливих «ліній перетину», налагоджували ефективне співробітництво, у тому числі у сфері інвестування освітніх проєктів. Слід врахувати, що в умовах постіндустріальної економіки набуватиме поширення нове явище – потужна система корпоративної освіти. Оскільки великі компанії зазвичай виступають як агенти глобальної інвестиційно-інноваційної системи, вони мають оперативну реакцію на виклики конкурентного середовища, у тому числі щодо формування людських ресурсів та людського капіталу. Відповідно, для провідних компаній постане проблема акумуляції інвестиційних ресурсів та реалізації інвестиційних проєктів з розвитку людського капіталу.

Висновки. З урахуванням вище зазначених пропозицій та рекомендацій має бути вироблена чітка стратегія державної політики у сфері інвестування розвитку вищої освіти, узгоджена (гармонізована) з іншими стратегічними документами, що визначають напрями прискорення соціально-економічного розвитку держави. На думку автора, її доцільно ухвалити у формі нормативно-правового акта і зробити усе можливе, аби забезпечити реальне виконання.

Необхідно стимулювати розробку та впровадження перспективних освітніх технологій,

у тому числі з використанням фіскальних важелів регулювання.

Особливого значення набуває розвиток технологій забезпечення рівного доступу громадян до вищої освіти, а також підтримка обдарованої та талановитої молоді, яка в перспективі стане головним джерелом формування людського капіталу у знаннєвій економіці.

Завданнями стратегії державної політики у сфері інвестування розвитку вищої освіти автор пропонує визначити: оптимізацію моделі державного регулювання інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти, вироблення концептуальних підходів до політики державного (бюджетного) інвестування у сфері вищої освіти, запровадження реальних механізмів державно-приватного партнерства у сфері інвестування розвитку вищої освіти, як наслідок – уможливлення стійкої модернізації технологічної бази системи вищої освіти, підвищення рівня її інтелектуального та матеріально-технічного забезпечення, розширення актуальних і значущих для національного господарства наукових проєктів, забезпечення повноцінної участі у програмах міжнародного освітнього співробітництва.

У подальшому мають бути розроблені методичні підходи до формування інвестиційних та інноваційних проєктів у сфері вищої освіти з використанням моделей державно-приватного партнерства.

Література

1. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні: Монографія / За ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенко. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
2. Каленюк І.С. Економіка освіти. Навч. посібник. – К.: Знання України, 2003. – 316 с.
3. Коровський А.В. Еволюція людського фактора економіки та проблеми його формування: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 184 с.
4. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: Основа, 2006. – 592 с.
5. Капітальні інвестиції в Україні за 2006 р. – К.: Держкомстат України, 2007. – С. 35.
6. Капітальні інвестиції в Україні за 2007 р. – К.: Держкомстат України, 2008. – С. 37.
7. Капітальні інвестиції в Україні за 2008 р. – К.: Держкомстат України, 2009. – С. 38.
8. Капітальні інвестиції за 2009 рік. Еспрес-доповідь Держкомстату. – www.ukrstat.gov.ua
9. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / За ред. акад. НАПНУ В.І.Лугового. – К.: Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
10. Боголіб Т.М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. – К., 2006. – 324 с.
11. Захарін С.В. Податкове стимулювання інвестиційної діяльності у сфері вищої освіти // Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів: зб. тез наук. конференції. – Ірпінь: НУДПС України, 2011. – С. 113-114.

С.Г. Натрошвили **ИНВЕСТИЦИОННОЕ И ИННОВАЦИОННОЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ ВЫСШЕГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Проанализированы состояние и условия инвестиционного обеспечения высших учебных заведений. Определены основные тенденции формирования инвестиционного процесса в сфере высшего образования. Показана роль инвестиций в повышении качества образовательных услуг в системе высшего образования.

УДК 658.15.012.8:351.863

МЕТОДИКА ОЦІНКИ РІВНЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ СЕКТОРУ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

Л.Г. Шемаєва, докт. екон. наук,
Академія фінансового управління
Міністерства фінансів України,
В.П. Онофрійчук,
Університет економіки та права «КРОК»

Розглянуто проблему розроблення концептуальних та методичних підходів до оцінки фінансової безпеки держави у сфері державних фінансів як головної складової економічної безпеки держави задля поліпшення управління фінансами та забезпечення стійкості фінансової системи, як передумови сталого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань. Запропоновано методичку оцінки рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України, апробовану на статистичних даних 2010 р., та визначено критичні та небезпечні зони.

Ключові слова: фінансова безпека держави, сектор державних фінансів, методика оцінки, індикатори фінансової безпеки.

Постановка проблеми. Накопичення системних проблем у бюджетній сфері та ігнорування викликів світової фінансово-економічної кризи призвели до розбалансування системи державних фінансів і, як наслідок, до виникнення загрози фінансовій і, зокрема, бюджетній безпеці України. Це посилює актуальність впровадження комплексного підходу до оцінки факторів, що можуть негативно впливати на економічний розвиток економіки країни, її фінансову систему та окремі її сектори, спричиняти виникнення фінансових криз. На сьогодні системного підходу до такої оцінки сектору державних фінансів в апараті державного управління України не існує. Отже, є потреба в розробленні концептуальних та методичних підходів до оцінки фінансової безпеки держави у сфері державних фінансів, її інтеграції у систему загальнодержавного управління (систему аналізу, контролю, прогнозування та прийняття управлінських рішень).

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у дослідження проблем фінансової безпеки держави зробили вітчизняні та зарубіжні науковці [1-11]. Однак питання оцінки та прогнозування загроз у бюджетному секторі за реформування економіки в умовах нестійкої макроекономічної ситуації, обґрунтування заходів посилення позитивного внеску бюджетної політики в підтримку стабільності фінансової системи потребують додаткового висвітлення.

Мета статті – оцінка за розробленою методикою рівня фінансової безпеки сектору державних фінансів України як головної складової економічної безпеки держави задля поліпшення управління державними фінансами та забезпечення стійкості фінансової системи як передумови сталого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань.

Основними індикаторами, які характеризують стан бюджетної безпеки, згідно з Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженою наказом Міністерства економіки України [12], є: рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, відношення профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі,